

ПРОБЛЕМ КОНЗЕРВАЦИЈЕ ЖИВОПИСА СТАРЕ ЦРКВЕ У СМЕДЕРЕВУ

Посматрати површине живописа у овој цркви са пода једва ће се и наслутити права тежина стања. Да би се добио увид, неопходна су била детаљна испитивања.

Пошто је дно цркве испод нивоа земље, влага је продирала у доње делове I зоне и дошло је до подклубучења фрескомалтера и одвајања од зида. У горњим површинама влага је продирала кроз кров и систематски натапала зидове растварајући соли из малтера које су продирале на унутрашњу страну зида и таложиле се преко бојеног слоја.

Тежи случај је са површинама живописа где је фрескомалтер изгубио добар део везива и у виду ситних експлозија испрскао (поткуполни простор, сводови певница). Бојени слој на оваквим површинама задржао је извесну кохезију и у виду изпрскалих љуспица егзистира док се не додирне или изложи јачем струјању ваздуха.

Обзирајући да се ради о гробљанској цркви и да су у њој столећима сагоревале свеће у великом броју и димиле простор без вентилације, на зидовима, преко бојеног слоја, временом се чађ таложила и добила своју димензију — претварала се у један веома компактан слој (сл. 1).

На површинама где су малтер и бојени слој услед дуготрајног дејства изгубили везиво, чађ је, чврсто везана за подлогу, повукла и страпирала боју. Дејство влаге поред тога што је разорило везиво које је штитило боју проузроковало је пропадање малтера, нека врста унутрашње распадање. Тако да није у питању само одвајање малтера од зида већ и његово распадање — претварање у прах. Ови су се процеси догодили на местима где је продирала влага, (калота, подкуполни простор, сводови певница и олтарски простор), а трају тамо где влага још продира (приземна зона).

Велике штете су нанете овом живопису за време интервенција на архитектури 1930 године. Пукотине су инектиране цементним

млеком а малтерисане цементним малтером. Цементно млеко је цурило дуж целих зидова тако да су зидови, нарочито у певницама и олтарском простору, скоро целом површином испрскани и прекривени цементним млеком.

Оно што је врло карактеристично за овај живопис то је да сваки квадратни метар па и квадратни десиметар живописа захтева посебан начин третирања. Оно што би одговарало као начин за једну врсту проблема, нарочито кад је у питању чишћење живописа од чађи, апсолутно не одговара као начин за другу врсту и ако визуелно најчешће нису уочљиве разлике.

Крајем сезоне 1968. год. додељена су мања средства и тада је извршена најнеопходнија заштита, опшивање најугроженијих подклубучених ивица живописа.

У периоду 1969. и 1970. године вршена су пробна фиксирања бојеног слоја и скидање чађи и прљавштине.

Чишћење живописа захтева посебно стрпљење и пажњу, јер, како је већ речено, бојени слој на извесним површинама лебди. У таквим случајевима прво се мора извршити фиксирање и то на начин како не би дошло до распршивања бојеног слоја. Површине које се фиксирају морају се дуже третирати како би фиксатив дубље продро. За време фиксирања, подклубучења бојеног слоја морају се механички враћати да би се везала за подлогу. Фиксиране површине треба штитити од брзог сушења како не би дошло до неравномерног сушења на површини и у унутрашњим слојевима. Уколико би дошло до наглог сушења фиксатива на површини, могло би доћи до нежељених последица — љуспање бојеног слоја. Тек кад се фиксатив добро и равномерно осуши може се приступити фиксирању подклубучења фрескомалтера.

Подклубучења фрескомалтера у овој цркви протежу се у сводовима кубета и наоса, у поткуполном простору и у приземној

1. Смедерево, стара црква, пророк Исаија, пре чишћења

1. Smederevo, vieille église, prophète Isaie, avant le nettoyage

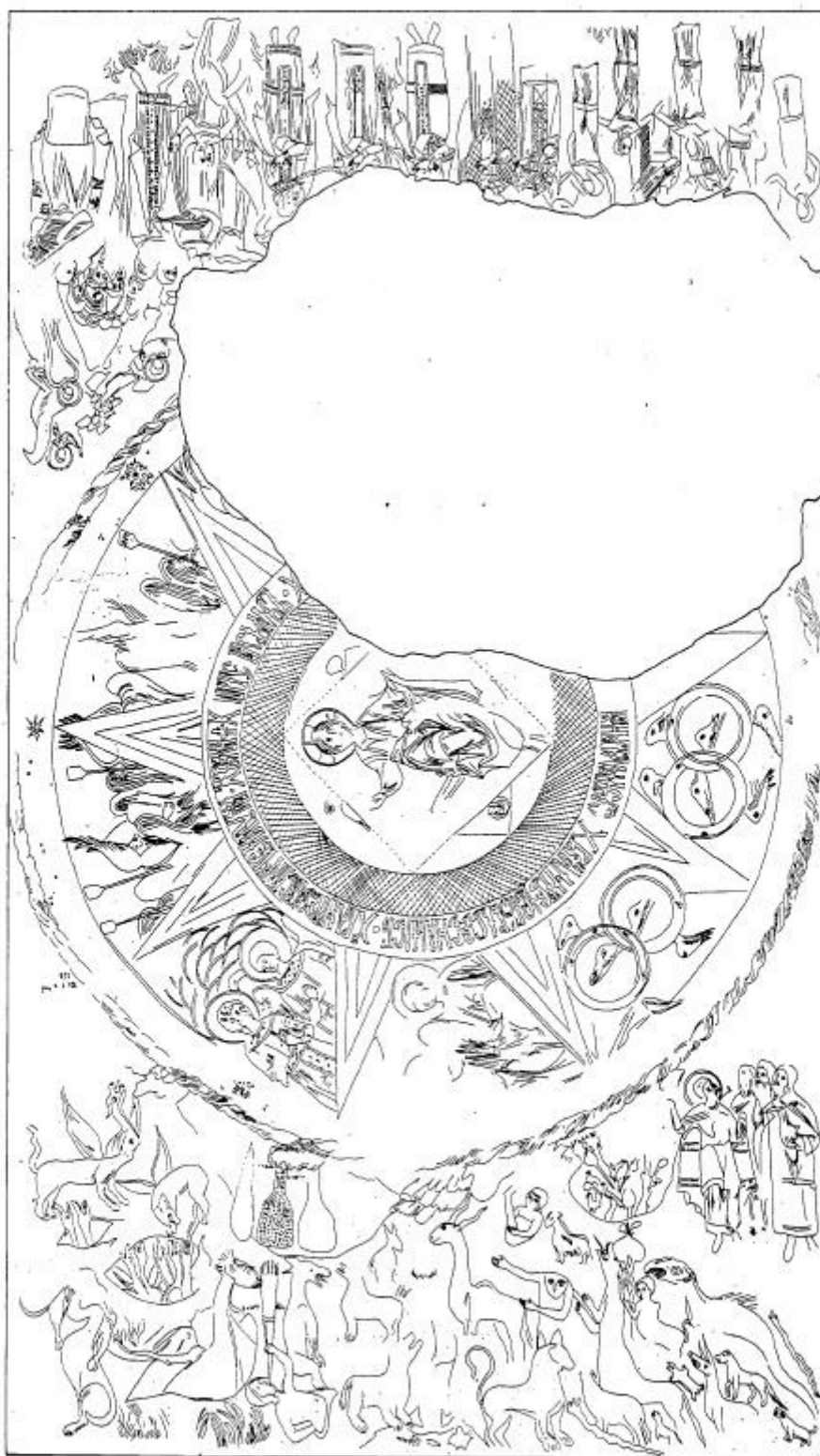
2. Смедерево, стара црква, пророк Исаије после чишћења

2. Smederevo, vieille église, prophète Isaïe, après le nettoyage

зони, тамо где је влага највише продирала и где још постоји.

Чишћење живописа се одвија веома споро са малим тампонима вате намотаним на пинцете или пригодне дрвене штапиће. Тампонима, натопљеним одговарајућим растварачем, скида се горњи слој фиксатива чиме се уједно скида и део прљавштине и чађи. Скидањем чађи долази се до површи-

на до којих фиксатив није довољно продирео. Пошто се долази до незаштићених слојева, фиксирање бојеног слоја се обнавља. После поновног фиксирања бојеног слоја, чишћење се наставља полако и опрезно. Приликом чишћења потребно је потезе прилагођавати потезима сликања. Поред чишћења са тампонима и одговарајућим хеми-

3. Смедерево, Стара Црква, композиција „Хвалите Господа“, на западном делу свода

3. Smederevo, vieille église; Composition. «Louanges au Seigneur», sur la partie ouest de la voute

калијама чишћење се вршило и скалпелом исто тако веома опрезно и споро.

У своду наоса као и куполи где је вршено чишћење, мања и већа оштећења су била пломбирана цементним малтером. Тај малтер је отклањан механичким путем уз велике напоре да се очува бојени слој. На местима где је везиво бојеног слоја разорено, тешко је било отклонити цементни малтер а да се сачува бојени слој на фрескомалтеру. Изузетак су само оне партије где је бојени слој добро везан за подлогу (доњи јужни део (свода наоса, извесне партије кад старозаветних пророка у тамбуру кубета).

На очишћеном делу живописа појавиле су се складне и звучне боје лепо сликане руке, портрети и драперије пророка. Неки портрети су доста оштећени у поворци анђела као и пророци на саверној и северозападној страни. Портре Христа Пантократора је такође доста оштећен. Веома је декоративан орнамент изнад глава пророка, сликан цинобером окером, црном и зеленом бојом на белој подлози.

Композиције су сликане са много фигура. На северном и западном делу композиције Хвалите Господа, сликане су фигуре које су делимично добро очуване. Фигура Христа у средњем делу свода доста је оштећена као и фигура животиња на јуж-

ној страни композиције, где су преостале контуре животиње у цртежу јако наглашене. Колористичке вредности једино су изражене код глава животиња са отвореним чељустима, где су зуби изразито бели а језици сасвим свеже цинобер боје. На позадини је мање више оштећена оранж боја. Тела животиња су углавном сива и бојени слој оштећен.

Избор материјала за конзервацију и чишћење живописа извршен је после испитивања у сарадњи са хемичарем Јованом Васићем.

Материјали, коришћени за фиксирање потклубученог фрескомалтера, углавном су одабирани према случају и околностима. Пошто је природа потклубучења захтевала лепак који је еластичнији и који лакше продире, изабран је синтетички лепак „РИВИЛ“ са пуниоцем (мермерни прах или калциум карбонат).

За фиксирање бојеног слоја употребљаван је ПВА у раствору са водом.

За отклањање сувишног фиксатива употребљаван је ТОЛУОЛ. ТОЛУОЛОМ се растварала и чађ и добар део чађи се скидао. За растварање чађи користи се 3% раствор АЦ Формикум. После краткотрајног третирања са овим раствором, површина се испира са водом.

Катица Чешиљар

LE PROBLEME DE LA CONSERVATION DE LA PEINTURE DANS LA VEILLE EGLISE DE SMEDEREVO

Tenant compte qu'il s'agit ici de l'église faisant partie du cimetière et que dans elle pendant des siècles brûlaient des cierges en grand nombre et enfumaient cet espace sans ventilation, sur les murs et sur les couches colorées, la suie s'est accumulée et il s'est formé une couche de celle-ci, compacte et épaisse. Par suite de la longue durée de l'influence de l'humidité, le mortier de fresque a commencé à se désintégrer et la couche colorée s'épluchait en petits morceaux. Pour

fixer le mortier de fresque on a employé la colle synthétique «RIVIL» et pour la fixation de la couche colorée le «PVA», en solution avec de l'eau. Pour éloigner le surplus de fixatifs, on a employé le «TOLUOL».

Par le TOLUOL, a été la suie fondue et une partie de celle-ci a pu être enlevée. Pour fondre la suie on a employé une solution de 3% de AC FORMICUM.

Katica Češljar

